DEN NORSKE ATLANTERHAVS KOMITE
THE NORWEGIAN ATLANTIC COMMITTEE

3-2007

Putins Russland - Partner eller utfordrer?

Av Jahn Otto Johansen

Sikkerhetspolitisk Bibliotek **3-2007**

Sikkerhetspolitisk Bibliotek

Sikkerhetspolitisk Bibliotek Nr. 3-2007

Jahn Otto Johansen

Utgitt av:	Den norske Atlanterhavskomité
Redaktør:	Marit Rye Ramberg
Trykket av:	Hegland Trykk AS, Flekkefjord
ISSN:	0802-6602

For mer informasjon, besøk våre internettsider: www.atlanterhavskomiteen.no

Putins russland – Partner eller utfordrer?

Av Jahn Otto Johansen

Oljen gjennom Hviterussland

Vil Putins Russland bruke sin olje og gass til å legge press på nabostatene og skaffe seg økt innflytelse i EU-Europa? Eller er russerne troverdige leverandører som sikrer olje- og gassleveransene til sine samarbeidspartnere i vest? Vil Putin benytte energiressursene til å sikre seg makt og innflytelse slik den sovjetiske supermakt i sin tid brukte sin militære makt? Dette er spørsmål som stilles med fornyet styrke i vestlige medier og regjeringskontorer etter at Gazprom i januar 2007 truet med å stenge oljeleveransene til Vest-Europa via Druzhba-ledningen, som passerer Hviterussland før den deler seg i en nordlig forbindelse til Leipzig, og en sørlig til Praha og Omisalj i Kroatia. Konflikten oppstod da russerne ønsket å heve prisene, og regjeringen i Minsk reagerte med å pålegge transittoljen en ekstraskatt på 45 dollar pr tonn. Striden varte bare noen dager før russerne og hviterusserne ble enige om et kompromiss, men det var tilstrekkelig til å skape ny engstelse i Sentral- og Vest-Europa. Claude Mandil, som er sjef for International Energy Agency, uttrykte mange mottakerlands frykt da han uttalte at dette hadde alvorlig "undergravd troen på Russland som oljeeksportør".

Aserbajdsjan og Georgia

Samtidig oppstod det en konflikt mellom Russland og Aserbajdsjan om oljen som har gått i den gamle ledningen fra Baku til den russiske svartehavshavnen Novorossijsk. Dette fikk ikke så stor oppmerksomhet i vest fordi aserbajdsjansk olje nå flyter utenom russisk kontroll i den såkalte BTC-rørledningen, som går fra Baku over Georgia til den tyrkiske middelhavshavnen Ceyhan. Men Georgia måtte akseptere å betale mer for russisk olje og gass, siden landet ikke hadde egne ressurser og ville ha måttet betale internasjonale priser skulle det ha fått olje fra BTC. Heller ikke dette vakte den helt store oppsikt i vestlige medier, selv om man var klar over at det lenge hadde vært en konflikt mellom Georgia og Russland om russiske baser og angivelige spioner.

Merkel og Putin

Konflikten mellom Moskva og Minsk rammet EU-landene direkte og fikk derfor så sterk effekt at det kom til å prege møtet mellom president Vladimir Putin og forbundskansler Angela Merkel i Sotsji i januar 2007. Dette møtet bekreftet at forholdet mellom Berlin og Moskva fikk en noe annen karakter, i hvert fall en annen tone, etter at Angela Merkel etterfulgte Gerhard Schröder som forbundskansler. Forbi var tiden med "Männerfreundschaft"(Mannevennskap), da Helmut Kohl og Gerhard Schröder gikk i badstu med Boris Jeltsin og Vladimir Putin, og de løste de fleste problemer over vodka og god mat. Forbi var også den tid da tyskerne ikke lenger stilte ubehagelige spørsmål om russisk innenrikspolitikk og situasjonen i Tsjetsjenia.

Angela Merkel representerte med sin bakgrunn som russisktalende østtysker en noe annen holdning til den store nabo i øst, en mer saklig holdning der det ble lagt vekt på fortsatt dialog og samarbeid, men uten de store illusjoner. Russland er fortsatt en meget viktig samarbeidspartner for Forbundsrepublikken, men omtales ikke lenger så ofte som "strategisk". De to land samarbeider der de har felles interesser - og dem er det mange av - men Merkel er noe mer lydhør overfor innvendinger fra andre EU-land, og fra Brüssel, enn Schröder var. Men det betyr ikke at hun ofrer viktige tyske interesser på grunn av polsk motstand. Byggingen av den store gassledningen i Østersjøen, fra Finskebukta til nordtysk havn, går sin gang på tross av polske protester. Den er det tverrpolitisk oppslutning om

i Tyskland i dag. Forholdet mellom Berlin og Warszawa er ikke blitt særlig bedre under Merkel. Hun misliker polakkenes nasjonalistiske retorikk og deres obstruksjon i EU like meget som Schröder gjorde. Hun avviser helt polske anklager om at det enda en gang er oppstått en tysk-russisk allianse på Polens bekostning. Hun fnyser av den polske forsvarsminister når han sammenlignet den tysk-russiske gassledning i Østersjøen med Molotov-Ribbentropp-traktaten i 1939. Den beseglet som kjent Polens skjebne.

Angela Merkel kan sin historie: I de ett tusen år russere og tyskere har hatt forbindelser med hverandre, har krig og konflikter, som under den første og den annen verdenskrig, vært unntagelsene. Regelen har vært gjensidig samarbeid og utveksling av ideer, varer og tjenester.

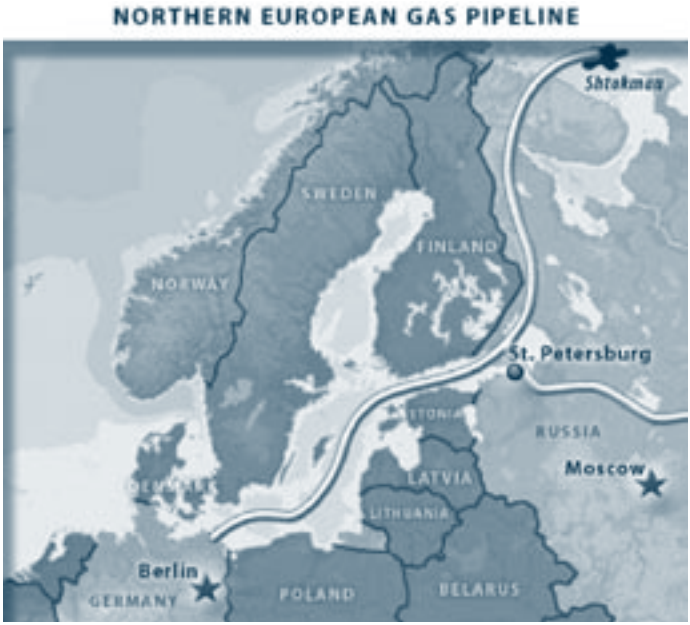

Gasskonflikten med Ukraina

Grunnen til at stengningen av Druzhba-ledningen vakte så stor bekymring i Sentral- og Vest-Europa, var at den kom bare ett år etter konflikten mellom Moskva og Kiev om gassleveransene over ukrainsk territorium. Det var langt mer alvorlig enn det som foregikk i januar 2007, fordi det skjedde mens det var rekordkulde og forbrukerne i mange EU-land fikk

merke virkningene med en gang. Striden mellom Gazprom og Ukraina ble løst ved et kompromiss ved hjelp av sveitsiske mellommenn. Denne avtale hadde så mange skjulte tillegg at det var vanskelig for utenforstående å si hvem som hadde "vunnet". Det er nå en gang slik vestlige medier dekker slike konflikter. Det kåres vinnere og tapere som om det er et internasjonalt idrettsarrangement. Russiske nasjonalister, som mener at fedrelandet har vært på defensiven og er omringet av fiender helt siden Gorbatsjovs tid, reagerer på samme opphissede måte. En mer seriøs observatør, professor Mark Almond, som underviser i moderne historie ved Oriel College i Oxford, hadde en sober kommentar. Han skrev i The Guardian at Russland tapte denne striden, selv om også Ukraina måtte gi sitt. Han begrunner denne konklusjon med at gassblokaden skapte en så sterk vestlig reaksjon, fra EU-Europa til USA, at det skadet Putins anseelse som samarbeidspartner. Dessuten forsterket det anstrengelsene for å legge om ledningene fra olje- og gassproduserende land i Russlands omgivelser slik at de ikke er underlagt direkte russisk kontroll. Ikke bare fikk man BTC-rørledningen, men den ukrainske regjering, som den gang var mer vestorientert enn i dag, la allerede i 2005 om Odessa-Brody-ledningen etter amerikanske ønsker. Konflikten ble en ekstra stimulans til å finne alternative veier for olje og gass. Dessuten mente professor Almond at konflikten om gassledningen over ukrainsk territorium hadde vist Putin at den makt som store energiressurser gir, slår begge veier. Russland er verdens største produsent av naturgass og nest størst i oljeproduksjon. Men dette gir ikke bare muligheter for å skaffe seg innflytelse og øve press på kjøperne. Siden denne energi skal selges, gjør den selgeren sårbar dersom han ikke fremstår som pålitelig.

Putins forsikringer

Putin forstod dette og kom i løpet av 2006 med gjentatte forsikringer om at Russland er en stabil og pålitelig energileverandør. Han avviste alle påstander om at Russland var blitt en "energi-supermakt" som ville utpresse andre land. I den såkalte Valdai-klubben, som er et russiskorganisert forum, sa han i september 2006 til en internasjonal gruppe av akademikere at "verden har interesse av stabile forsyninger og et stabilt Russland. Det er vårt mål også, og det gjenspeiler våre interesser." Men han tilføyde at Russland ønsket forhandlinger og ordninger som var "fair". Ikke bare har

utenverdenen krav på at russerne oppfyller sine forpliktelser, men mottakerlandene kan heller ikke bryte inngåtte avtaler og transittland bør ikke få drive utpressing. "Sikkerhet virker begge veier", sa Putin, "vi trenger også forsikringer."

Russiske legitime interesser

Her kommer vi til et punkt som har vært lite påaktet i den vestlige mediedekning av Russlands konflikter med nabolandene i 2006 og 2007. Russerne har som leverandører av olje og gass sine legitime interesser. Det er ikke korrekt å fremstille russerne som de eneste skurker i disse dramaer, slik mange vestlige politikere og kommentatorer har hatt en tendens til å gjøre. Hva mange i vest glemmer, er at Russland faktisk har subsidiert Ukraina, Hviterussland og Georgia ved å ta priser for olje og gass som lå langt under verdensmarkedets. Det gjaldt alle Comecon-land i sin tid, ikke bare sovjetrepublikkene. Når disse land nå blir bedt om å betale mer, er det selvfølgelig ikke uventet at de reagerer. Ingen stat eller person oppgir uten videre de fordeler man lenge har hatt. Men siden leveransene av olje og gass til nabolandene har vært en dårlig forretning for russerne, måtte man vente at de før eller senere ville gjøre noe med det. Heller ikke andre storprodusenter, f.eks. Saudi-Arabia, Venezuela eller for den saks skyld Norge, bedriver energipolitisk blåkors-virksomhet. Business er business.

Russerne har lært av Vesten

Svenska Dagbladets tidligere Øst-Europakorrespondent, Richard Swartz, som ellers er en meget skarp kritiker av Putins regime, skrev i sin spalte i Svenska Dagbladet at det ikke er "lätt att förstå de i väst som tar til brösttoner därför at Moskva vil tillämpa de marknadsekonomiske principer som man alltid krävt av Ryssland. Där har man nu bara läst läroboken och gjort vad som står i den." Den russiske forsvarsminister, Sergej Ivanov, var inne på det samme da han besøkte Norge høsten 2006. På klingende norsk svarte han journalistene at Russland hadde lært av Norge og Statoil når det gjaldt å sikre nasjonal kontroll over energiressursene. Ivanov var naturligvis fortrolig med hva som skjedde da nordmennene i 1987 tok over operasjonen av Statoil-feltet i Nordsjøen. Det var et meget viktig skritt i de norske bestrebelser på å bygge opp know-how og kapital. Ivanov er en dreven og sjarmerende politiker, og han avvæpnet kritiske spørsmål om

den fremtidige russiske militære oppbygging i nord med at "det er et utrolig nært og godt" forsvarssamarbeid mellom Norge og Russland: "Tilliten er stor. Det er et så godt forhold som det skal være mellom naboer." Sergej Ivanov har den samme bakgrunn i KGB som Vladimir Putin, og han lærte seg svensk og norsk der. I møter med vestlige kolleger virker han alltid oppdatert, ja, han opptrer på en tilsynelatende vestlig måte. Men det betyr ikke på noen måte at han ikke tenker og handler russisk. Det ville være en illusjon å forvente seg noe annet av en maktperson som ofte nevnes som en mulig etterfølger til president Putin.

Ukrainsk og hviterussisk utpressing

Richard Swartz minnet i sin kommentar om at det ikke var Moskva som plutselig stoppet leveransene til Vest-Europa. Det ble egentlig gjort av Ukraina og Hviterussland, da de nektet gassen og oljen å flyte videre vestover dersom de selv måtte betale høyere priser. Det var en ren utpressingspolitikk. Men utpressing oppfattes ikke som sådan når det er et lite eller mellomstort land som presser en kjempe. The New York Times kunne etterpå rapportere at ukrainske myndigheter hadde innrømmet at det ble tappet gass av ledningen, og at de mente de hadde rett til å gjøre det, fordi de ikke fikk den gassen de skulle ha hatt fra Turkmenistan. Turkmensk gass kan ikke føres til Ukraina på annen måte enn gjennom det russiske ledningsnettet. Uansett hvordan man vrir på det, så var dette ukrainsk selvtekt. Og det gjorde ikke saken bedre at uavhengige journalister kunne dokumentere at ukrainerne også i "normale" tider stjal av den russiske gassen som skulle til Sentral- og Vest-Europa.

Richard Swartz skriver at Russland, i likhet med det tidligere Sovjetunionen, alltid har vært en pålitelig leverandør. Han kan ikke huske et eneste avtalebrudd. Det kan heller ikke jeg. Derimot husker jeg hvordan amerikanerne i sin tid la sterkt press på vesteuropeerne for at de ikke skulle binde seg til sovjetiske gass- og oljeleveranser. De skremte med at Kreml bare kunne skru av kranen for å oppnå sine skumle politiske hensikter. Men det skjedde aldri. Det glemmes dessuten at USA, EU, Kina og OPEC har mye av den samme tankegang som russerne når det gjelder å bruke sine ressurser for å oppnå politiske fordeler. Det hevdes av norske politikere, både i regjering og opposisjon, at slikt gjør ikke vi. Denne selvforherligende forsikring kjøper jeg ikke uten videre, like så lite som jeg har

noen sans for forestillingen om Norge som en humanistisk stormakt helt uten nasjonale egeninteresser.

Vestlige illusjoner om Ukraina

Jeg vil også ta med en annen kommentator som gir motforestillinger til det utbredte vestlige syn at det er Russland alene som er skurken i disse konflikter. Anatol Lieven, som er "senior research fellow" ved tankesmia New American Foundation i Washington D.C., skrev i International Herald Tribune at Vesten hadde hatt illusjoner om ukrainernes "oransjerevolusjon", nemlig at de "ville forlate den russiske sfære og slutte seg til Vesten, og at Russland ville måtte betale for det." I dag er forbindelsene mellom Ukraina og Russland igjen blitt bedre, og flertallet av ukrainerne markerer i meningsmålinger at de ikke ønsker å komme inn i NATO. Det historisk betingede forhold mellom de to folk er sterkere enn mange i vest har villet tro. Lieven peker på at inntil striden om gassprisen ved årskiftet 2005-06 ble Ukraina subsidiert av Russland med mellom tre og fem milliarder dollar årlig, avhengig av hvordan man regnet på det. Det var mer enn alle EU-land til sammen hadde gitt i hjelp til Ukraina siden landet ble selvstendig. USA ga i samme periode ukrainerne bare 174 millioner dollar. Og fortsatt betaler ukrainerne langt mindre for den russiske gassen enn de ville ha gjort på verdensmarkedet.

Ukrainske "gjestearbeidere"

Lieven minner også om hvor mye det betyr for Ukrainas økonomi at ukrainske "gjestearbeidere" i Russland hvert år sender store beløp tilbake til sine familier. De fleste ukrainere som oppholder seg i Russland gjør det legalt, og de er velkomne. Ukrainerne er ikke utsatt for de samme rasistiske trakasserier som sentralasiater og kaukasiere lenge har vært, og som ble ekstra ille med politiets hensynsløse opprenskningsaksjoner på russiske markeder og arbeidsplasser i begynnelsen av 2007. Disse aksjoner var preget av den rasisme som er blitt stadig mer utbredt i det russiske samfunn. Den går utover fredelige sentralasiatiske og kaukasiske familier som har bodd og arbeidet i Russland i generasjoner. De fleste "gjestearbeidere" er der til Russlands egen fordel, siden landets egen befolkning synker alarmerende raskt. Den demografiske utvikling, med lave fødselstall og en dødelighet blant menn som ligger på u-landsnivå, gir grunn til

bekymring, og Putin tar da også dette problem meget alvorlig. Men noen løsning på det har verken han eller de andre russiske ledere.

Ukrainere som arbeider i Polen og Tsjekkia, behandles ikke like bra som ukrainere i Russland. Og da Tysklands tidligere utenriksminister, Joschka Fischer, foreslo at de skulle lette på innreisevilkårene for ukrainere, ble han møtt av en styrtsjø av rasisme og sjåvinisme. Ukrainerne ble fremstilt som kriminelle og prostituerte. Og hvordan har ikke norske massemedier fremstilt russere som er kommet til Norge, særlig kvinner?

Nynazister og nasjonalister

De russiske myndigheters vilkårlige behandling av mennesker fra Sentral-Asia og Kaukasus er uten tvil skandaløs. Og enda verre er russiske nynazisters og nasjonalisters fysiske angrep på mørkhudede. Mord på åpen gate og bomber og brannstiftelser er ikke uvanlig. Dette må sees i sammenheng med den sjåvinistiske og fremmedfiendtlige stemning som sprer seg i det russiske samfunn, og som mange politikere oppmuntrer og utnytter til egne lyssky formål. Dette er en alvorlig utvikling, og den bør bekymre oss. Særlig bekymringsfullt er det at stadig flere russiske ungdommer slutter seg til slike organisasjoner, f.eks. den Kreml-finansierte "Nasji" (Nasji betyr "Våre" eller "Oss selv"). Denne organisasjon har snart 200 000 medlemmer og oppmuntres av grupper nær Putin. Putin har latt den kommunistiske ideologi erstatte av en ny russisk statsideologi som er en krysning av nasjonalisme og religiøs ortodoksi. Med dette forsøker han muligens å demme opp for enda mer ytterliggående stemninger. Når Putin oppsøker ortodokse kirker, tenner han lys eller gjør korsets tegn foran ikonene. Det er neppe fordi han er blitt troende (skjønt mange tidligere sovjetiske toppfolk er blitt det). Han gjør det fordi han vet at det styrker hans posisjon i det russiske folk.

Reaksjon på oligarkene

Det gir også Putin solid prestisje at han har brakt orden i statsfinansene, takket være blant annet de høye energipriser de siste årene. Putins Russland har betalt ned all sin statsgjeld som under Jeltsin nådde alarmerende høyder. Ikke minst viktig er det at pensjonister og statsansatte på ny får sine utbetalinger i tide. Under Jeltsin måtte de vente i månedsvis, og de opplevde at oppsparte midler de hadde plassert i bankene, forsvant som

dugg for solen. Russere flest opplevde privatiseringen av landets naturressurser og fabrikker som ren svindel. De såkalte oligarker tilranet seg enorme verdier, og Jeltsins familie var selv meget korrupt. Han unngikk rettslig forfølgelse fordi Putin ga ham amnesti, som takk for at han banet veien til makten for ham. I vest er det en tendens til å undervurdere russernes moralske indignasjon over de nyrike oligarker, som i motsetning til den sovjetiske nomenklatura stiller ut sin rikdom på en vulgær og provoserende måte. Dette forsterker inntrykk av den skrikende klasseforskjell i det postkommunistiske Russland.

Orden til hvilken pris?

Når russere flest ser ut til å foretrekke Putin frem for andre alternativer, er det fordi han har skapt en slags orden og disiplin i stedet for det kaos som preget den alkoholiserte Jeltsin og hans styre. Putin virker ikke så utilregnelig. Han står for russere flest som en garanti mot kaos, som er det de mest av alt frykter. I russisk tradisjon har det vært slik at massene heller foretrakk en diktator fremfor en demokrat som skapte kaos og usikkerhet. Men så får vi spørre: Til hvilken pris? Da må vi vende tilbake til organisasjonen "Nasji". Den kaller seg "anti-fascistisk", men kritikerne er av en helt annen oppfatning. Presidenten for det russiske Holocaustfondet, Alla Gerber, sa til vestlige medier i 2005 (gjengitt blant annet i Dagsavisen av Dana Schmidt) at "det mest skrekkinngytende er at Nasji deler befolkningen opp i `oss` og `de andre`. Det kan når som helst ta en ytterst farlig dreining."

Andre russiske kritikere sammenligner "Nasji" med Hitler-Jugends rolle i det nazistiske Tyskland, liksom enkelte russiske historikere og samfunnsvitere advarer om at Russland nå er inne i "en Weimar-periode". Nasjonalistiske og fascistiske krefter forbereder seg til maktkampen når Putin går av som president. Den slags historiske paralleller kan diskuteres. Russland i dag er ikke det samme som Tyskland under Weimar, men det er all grunn til å følge med bekymring den propaganda og de terrorhandlinger som russiske snauskaller, støttet og finansiert av voksne, står bak. Gallupinstituttet Levada, som gjør undersøkelser for Sentret for Menneskerettigheter i Moskva (MSHR), peker på at antisemittisme, etnisk diskriminering og rasisme generelt øker fra år til år i Russland.

Mord på kritikere

Det er også grunn til å være bekymret for at det spede russiske demokrati har vært på defensiven under Putin. Det er ikke mye igjen av den pressefrihet Russland hadde under Gorbatsjov og Jeltsin. Særlig fjernsynet er kontrollert av statsmakten, og det er fra de elektroniske medier russere flest får sin informasjon. Avisene har langt mindre opplag enn i sovjettiden, og de få aviser og blader som fortsatt er kritiske, leses av relativt få i storbyene.

De journalister som arbeider for slike medier, lever i konstant fare for sine liv, slik mordet på Anna Politkovskaja viste. Også de som har vært innenfor systemet og kan fortelle ubehagelige sannheter, er i stor fare, som forgiftningen av den tidligere FSB-agenten Aleksander Litvinenko demonstrerte. FSB er KGBs etterfølger og beskjeftiger mange etterretningsfolk fra sovjettiden.

Det blir kanskje aldri helt oppklart hvem som myrdet disse to og mange andre som er falt for kuler, bomber og gift, men det er en sterk belastning for Putins regime. Selv russere som er kritiske til Putin tror at han selv ikke visste om disse attentater, og at han i hvert fall ikke ga ordre til noe slikt, siden det ville få en politisk boomerangeffekt.

Å myrde Politkovskaja like foran G 8-møtet i St. Petersburg, der Putin var vert for verdenseliten, virker for dumt til at presidenten selv kunne ha stått bak det, hørte jeg folk si til meg. Som gammel KGB-mann som kjenner utlandet godt, ville det ikke ha vært særlig klokt av ham å beordre et giftmord som før eller senere kunne ha blitt ført tilbake til ham eller hans folk, var resonnementet jeg møtte i St. Petersburg. Siden vi ikke vet noe sikkert om hvem som stod bak mordene, rammer det Putin.

Putins demokratiforståelse

Uansett hvordan dette henger sammen, må vi konstatere at det er blitt mindre demokrati i Russland under Putin. Det er få kjennere av russiske forhold som er uenig i den vurdering. Men det er et spørsmål om demokratiet noen gang hadde noen sjanse i Russland etter kommunismens fall. I denne spørsmålsstilling ligger det fra min side ikke noen påstand om at russerne, i motsetning til oss i vest, ikke er skapt for demokrati. Vestens demokrater har ingen rett til å tillegge noe folk en nærmest genetisk mangel på evne og vilje til å bli demokrater. Slike forestillinger er i sin dypeste

grunn rasistiske. Men demokratiets innføring og foredling var i Vesten en lang og møysommelig prosess som fortsatt ikke er helt avsluttet, og kanskje blir den det aldri. Demokrati er noe vi hele tiden må kjempe for å bevare. Heller ikke er innføringen av markedsøkonomi noen enkel og rask prosess. Den vestlige kapitalisme er blitt tilpasset gjennom lange tider. Fortsatt opplever vi at korrupsjon og maktmisbruk tvinger frem strengere regler og hardere lovhåndtering.

Sett ut fra våre egne erfaringer var det helt urealistisk at russerne på noen få år skulle kunne innføre demokrati og markedsøkonomi, som attpåtil ble dosert med atskillig arroganse av vestlige læremestere.

Putin har gang på gang understreket, blant annet i sin årlige tale til den føderale forsamling i april 2005, at Russland ikke vil tråkke i sporene til andre nasjoner, men følge sin egen vei. Russerne har, sa han, "måttet løse den ytterst vanskelige oppgave å skulle ta vare på egne verdier. De ville ikke kaste bort det de faktisk hadde oppnådd, og samtidig skulle de bekrefte det russiske demokratiets levedyktighet. Vi måtte finne våre egne veier til å bygge et demokratisk, fritt og rettferdig samfunn." Russland skal, slik Putin ser det, ikke kopiere andre folks politiske systemer, men skape noe som er forskjellig og bedre.

Et autoritært styre

Det kan diskuteres hva vi skal kalle Putins Russland. Et demokrati i vestlig forstand er det altså ikke. Det kan meget vel betegnes autoritært, siden det er presidentmakten som er dominerende på parlamentets og uavhengige maktsentras bekostning. Det er ingen balanse mellom besluttende, utøvende og dømmende makt slik vi liker å forestille oss at det fungerer i vestlige demokratier, og pressen er altså ingen "fjerde statsmakt". Russland er i dag en stat med en meget sterk eksekutiv makt. Presidenten har langt videre fullmakter enn statsoverhodene i noe vestlig land, kanskje bortsett fra USA. Putin opplever ikke å få en duma (parlament) imot seg, slik George W. Bush mistet kontrollen over begge kamre i Kongressen etter valgene høsten 2006. Vestlige Russlandseksperter, som blant annet den finske Hanna Smith, bruker betegnelser som "administrert demokrati" og "valgt diktatur" om Putins Russland. Det er etter mitt skjønn ikke så langt fra sannheten. Ett er i hvert fall sikkert: Putin og hans tilhengere ser på det vestlige, liberale demokrati som en luksus som bare en liten del av verdens

nasjoner kan koste på seg. Russland kan det ikke. Dessuten er denne form for demokrati et kortvarig fenomen i menneskehetens historie. Et liberalt demokrati er, slik Putin ser det, ikke noe logisk sluttpunkt i historien. Demokrati er heller ikke noe de russiske folkemasser nødvendigvis krever og vil kjempe for. "Demokratsia" var et begrep som ble fornyet av Gorbatsjov etter at det var blitt fullstendig kompromittert under Stalin, men heller ikke Gorbatsjov tenkte seg et demokrati i vestlig forstand. Forholdene i Russland var mer demokratiske under Jeltsin, men han var selv ingen demokrat. Han lot parlamentet, populært kalt "Det hvite hus", beskyte av stridsvogner da han fikk flertallet i dumaen mot seg. Under statsbesøket i Norge, da jeg ble kalt opp fra Berlin for å være Jeltsins attache, avsatte han statsråder på løpende bånd og sa rett ut at han stod over loven.

Putin–rådgiver synger ut

Andrej Illarionov, som i 2006 trakk seg fra posten som president Putins økonomiske rådgiver, skrev i den russiske avisen Kommersant, et av få organer som fortsatt bringer uavhengig samfunnskritikk, at Russland under Putin har forandret seg meget: "Før (altså under Jeltsin) var landet fattig, usikkert og konfliktpreget, men det var fritt. Nå er det helt annerledes. Det er rikere, men ikke lenger fritt."

Illarionov kaller Putins Russland en kooperativ stat. Med det mener han ikke helt det samme som vi tradisjonelt forbinder med kooperatisme, men en statsmodell der staten er blitt "omdannet til et privat eid kompani, som de nominelle eiere, russiske borgere, ikke lenger kontrollerer".

Kompanier eid av staten er blitt den kooperative stats "angrepsvåpen", skrev han. De brukes til en massiv intervensjon i den private sektor slik vi har sett med Sibneft, Silovye Mashiny, Kkamov, OMZ, AvtoVAZ, Eastline og andre giganter i russisk næringsliv. Det økonomiske system har utviklet seg fra en primitiv frimarkedskapitalisme til statskapitalisme, der private eiere og investorer tillates dersom de ikke utfordrer presidentmakten og ikke står i veien for dens ambisjoner. Yukos' skjebne er et varsel om hva som skjer dersom man går på tvers av presidentmakten. Illarionov skrev at dette ikke bare betyr slutten på den økonomiske frihet, men også den politiske. I politikk og samfunnsliv er det i stedet for demokrati blitt en kooperatisme som fungerer ut fra profesjonelle, religiøse og regionale interesser. Dette er en ideologi Illarionov kaller "nashisme" - vi mot dem, oss

mot de andre. Det er en ideologi som beskytter "våre" interesser, ikke fordi de er de rettferdige, men fordi de er "våre". Dette preger ifølge Illarionov også forholdet til de tidligere sovjetrepublikker og til andre nabostater. Det er "en russisk imperialisme med et kooperativt ansikt".

Den tohodede ørn

Jeg vil supplere Illarionovs observasjoner med en problemstilling jeg fant i Neue Zürcher Zeitung høsten 2006. Denne sveitsiske avis, som er like seriøs og dyp i sin utenriks- og kulturjournalistikk som i sin økonomi-dekning, tok sitt utgangspunkt i det russiske statsvåpen som har erstattet sovjetstjernen og hammer og sigd, nemlig den tohodede tsaristiske ørn.

Det er et janusansikt som får oss til på ny å stille det gamle spørsmål: Er Russland europeisk eller asiatisk? Eller som NZZ formulerer det: Er Russland "euroasiatisk" eller "asiopeisk"? Det er den gamle konflikten i ny forkledning og med til dels nytt innhold - striden mellom de vestorienterte, som ble kalt zapadnikene, og de østorienterte eller innadvendte, de slavofile. Den norske professor Erik Krag har gitt en meget god innføring i denne problematikk i boken "Kampen mot Vesten i russisk åndsliv" fra 1932. Den kom i 1990 i nytt opplag og fortjener å bli lest også i dag. Enkelte russiske samfunnskritikere griper tilbake til filosofen Pjotr Tsjadajevs berømte skrift fra 1863, der han betegnet Russland som et geografisk og sivilisatorisk tomrom, som er "verken er øst eller vest", men som kanskje kan bli "en bro, med den ene arm hvilende på Kina og den andre på Tyskland".

"Russland mot Russland"

Den kjente russiske samfunnskritikeren Aleksander Yanov utga i Novosibirsk i 1996 en bok med tittelen "Russland mot Russland". Den er senere kommet i en ny utgave med en helt annen tittel, "Patriotisme og nasjonalisme i Russland". Yanovs bok utløste en voldsom diskusjon der de fleste debattanter hevdet at Russland ikke er Europa, og at russerne ikke har noe der å gjøre. Han konkluderte i sin bok med at det grunnleggende i den europeiske sivilisasjon ikke er gode manérer, snobbete skikker, flotte klær og italienske sko, som Russlands nyrike ynder å omgi seg med. Det grunnleggende er frihet under ansvar. Hvis vi forestiller oss, som Yanov gjør, at den europeiske grunnidé er friheten - garantien for frihet - så er den ikke til

stede i Russland i dag. Diktaturet og barbariet som russerne har opplevd så ofte i sin historie, har skapt holdninger som henger igjen i generasjon etter generasjon. Det er denne onde sirkel Yanov mener at Russland må komme seg ut av. Yanovs synspunkter, som det fortsatt var mulig å vinne gehør for i russiske akademiske miljøer ved årtusenskiftet, overdøves i dag av slavofiler eller "ny-slavofiler", som de ofte omtales som.

Nordflåten moderniseres

Hvor står Putin og hans krets i denne kamp? De vil ha Vestens avanserte teknologi og effektive statsadministrasjon. De vil ha en fungerende økonomi og satser nå også på å bygge opp et nytt, høyteknologisk forsvar slik at Russland igjen kan hevde seg internasjonalt i de stores selskap slik Sovjetunionen gjorde. Det er kommet mange signaler om at Russland i tiden fremover vil modernisere sitt kjernefysiske våpenarsenal. En ikke ubetydelig del befinner seg nå i landets nordvestlige hjørne. Forsker Kristian Åtland ved Forsvarets Forskningsinstitutt pekte på dette i en artikkel i Dagbladet i 2006, men dette har lenge vært kjent blant vestlige fagfolk. Da det russiske ubåtvåpen feiret sitt 100-årsjubileum i april 2006, ble det markert ved at man startet byggingen av en tredje atomubåt i Borei-klassen ved marineverftene i Severodvinsk. Disse ubåter blir vanskeligere å oppdage enn tidligere generasjoner ubåter, fordi de går saktere.

Dessuten vil økt offshore virksomhet i de nordlige farvann gjøre det vanskeligere å detektere atomubåter. Det gjelder ikke bare vestlig overvåking av de russiske, men også russernes overvåking av USAs ubåter i disse farvann. Etter mange års forfall, som enhver som har seilt inn og ut Murmansk-fjorden kan konstatere, skal Nordflåten prioriteres. En russisk marinemann brukte et amerikansk uttrykk da han skulle forklare meg hva de ville gjøre: "Lean, but mean"("Slank, men slem!"). Det betyr at Nordflåten ikke blir så stor som tidligere, men den skal bli mer slagkraftig.

Norske reaksjoner

Moderniseringen av Nordflåten og økningen av det russiske forsvarsbudsjett med hele 23 prosent i 2007 (til 210 milliarder kroner) har fått en del norske forsvarsanalytikere så vel som forsvarsminister Anne Grete Strøm-Erichsen og sjefen for den militære etterretningstjeneste, generalmajor Torgeir Hagen, til å skjerpe språkbruken noe. Begge mener at Norge ikke

kan overse den russiske militære opprustning, selv om de ikke anser maktbruk som sannsynlig i nær fremtid.

Statssekretær Espen Barth Eide avviser overfor Aftenposten at vi står overfor en ny kald krig, selv om Russland øker forsvarsbudsjettene og har store ambisjoner om modernisering av en rekke våpensystemer (Aftenposten 13. februar 2007).

Forsvarets Forskningsinstitutt går i en ny rapport lenger. Der identifiseres Russland konkret som "en militær trussel" i perioden 2009-2012. Jeg er enig med flaggkommandør Jacob Børresen (til Aftenposten 14.februar 2007) i at dette er en "uklok trusselanalyse", for så vidt som språkbruken kan virke alarmerende.

Poenget er etter min mening ikke det relativt kortsiktige tidsperspektiv, men usikkerheten på lengre sikt – 10-15 år. Vi vet ikke hva slags regime det da er i Kreml. Det vi imidlertid kan si med stor sannsynlighet er at dersom de nordlige deler av Norge og norsk økonomisk sone ikke har et tilstrekkelig militært nærvær, kan det oppstå et vakum som stormaktsnaboen kan bli fristet til å fylle. Jeg tenker meg ikke den kalde krigens scenarier med en storstilet invasjon eller okkupasjon av Finmark og Troms, men nålestikk og begrensede militære aksjoner.

Den styrkenedbygging hæren har gjennomgått i nord, og som nå skal reverseres noe, har etter mitt skjønn vært kortsiktig og uheldig. Og det har ikke vært noen fornuftig prioritering av de begrensede ressurser midler som politikerne har vært villige til å bevilge, at man så ensidig har satset på internasjonale operasjoner. Det er en problemstilling en dreven retoriker som forsvarssjef Sverre Diesen ikke vil kunne avvise. I dag er Telemark bataljon og norske forsvar for øvrig så overbelastet at det i er liten eller ingen landmilitær kapasitet til overs for Nord-Norge. Å hevde noe annet, vil ikke vinne gehør hos mannskapet i Telemark Bataljon som gjør en stor innsats med pressede ressurser.

Nordområdene viktige

Et forhold som øker viktigheten av Russlands nordvestområder er at kosmodromen i Plesetsk ved Arkhangelsk i fremtiden blir viktigere som utskytningsbase for interkontinentale ballistiske missiler, etter hvert som virksomheten i Baikonor i Kazakstan blir avviklet. Basen ved Arkhangelsk blir desto viktigere etter hvert som amerikanerne forsøker å utvikle nye

kjernevåpen som ifølge Foreign Affairs vil være i stand til å slå ut Russlands samlede kjernefysiske styrker i ett eneste slag. Det er en situasjon russerne vil gjøre alt for å unngå, og derfor blir virksomheten i nordvest spesielt viktig. Russiske strateger er dessuten klar over at Barentshavet blir et stadig viktigere transittområde og utvinningssted for olje og gass i fremtiden, og det tilsier også økt militært nærvær. Fiskerinteressene kommer naturligvis i tillegg. Det betyr at Kola og nordområdene forøvrig ikke blir mindre viktige for fremtidens Russland enn de var for Sovjetunionen. Men jeg er enig med Kristian Åtland i at denne utvikling ikke gir grunn til alarmerende slutninger fra norsk side. Norge bør, så lenge det er mulig, satse på alle typer av samarbeid i nord. Det gjelder foruten militært samarbeid havovervåking, miljøtrusler, klimaforandringer, bekjempelse av terrorisme, kulturutveksling og menneskelige kontakter. Jo mer, desto bedre. Dermed opparbeides en kapital av gjensidig tillit og samarbeid som kan komme godt med når det oppstår problemer. Men man kan ikke som den forrige regjering og forsvarsledelse stadig redusere vårt militære nærvær i nord. Signalene fra regjeringen Stoltenberg tyder på en mer realistisk holdning. Den har gitt nordområdene høyere prioritet på alle felter. Kystvakten styrkes ytterligere, og hæren skal igjen bygges noe opp i nord. Markering av norsk suverenitet og tillitskapende tiltak og samarbeid må gå hånd i hånd i nord. Det har intet med kanonbåtdiplomati å gjøre.

Som på Peter den stores tid

Det er ikke bare forfallet i de væpnede styrker, deriblant Nordflåten, som forteller om Russlands svekkede stilling. Russerne er nå igjen stengt strategisk inne i Finskebukta slik de var da Peter den store startet byggingen av en ny hovedstad, St. Petersburg, og engasjerte seg i Den store nordiske krig. Han ville ut til sjøen og verdenshavene. Dette er en dramatisk geopolitisk revers som mange i vest glemmer når de skal vurdere Russlands nåværende og fremtidige situasjon i denne del av verden. Dette kommer jo i tillegg til tilbaketoget fra Sentral- og Øst-Europa og Sovjetunionens oppløsning. Peter den store ville ha blitt sjokkert dersom han kom tilbake til Nevas bredd og så situasjonen i dag. Jeg tror Putin tenker som Peter den store. Putin legger i det hele tatt ikke skjul på at Peter den store er hans forbilde. Tsar Peter ville modernisere Russland. Han ville åpne sitt rike mot Vesten. Peter ville ha moderne, vestlig teknologi og et

fungerende og ukorrupt byråkrati etter vestlig mønster. Han ville lære av Vesten på alle praktiske områder, men han ville slett ikke innføre vestlig demokrati. Det samme gjelder Putin. Den engelske historikeren Reinhard Wittrams karakteristikk av Peter den store passer også på Putin: "På den ene siden var han villig til å lære og å ta imot alt som var nyttig; på den annen side hadde han en følelse av uavhengighet, av egen makt, ja endog av overlegenhet."

President Putins tale på den årlige sikkerhetskonferanse i München i februar 2007 var holdt i en stil som kunne ha vært Peter den store verdig når tsaren var i slett lune. De vestlige land, i særdeleshet USA, "må ikke komme her og komme her". Putin hevdet at USA "gikk over streken på alle felter – økonomisk, politisk og humanitært, når det gjaldt å påtvinge andre stater sin vilje". Det er ingen begrensning i USA`s "hyperinflaterte maktbruk".

NATOs generalsekretær, Jaap de Hoop Scheffer, ga uttrykk for den alminnelige reaksjon da han sa at Putins tale var "skuffende og ikke til særlig hjelp". Verten, Angela Merkel, var ikke særlig lykkelig over det retoriske utfall, men var mer forsiktig i språkbruken, og forsvarsminister Franz Josef Jung fra CDU uttrykte til og med en viss forståelse for Putin:

" Vi må ta de russiske bekymringer alvorlig. Jeg håper vi skal kunne snakke om dette på det neste møtet i NATO-Russland-rådet."

Å tale om en ny kald krig er etter mitt skjønn forhastet, og fra amerikansk side ble det da også understreket at "èn kald krig er nok". Men Jung har rett i at det kan være klokt å forsøke å se dette også fra russisk side, uten at man dermed godtar Putins virkelighetsbeskrivelse. Ser vi det fra russisk side, blir facitten kanskje at Putins tale hadde en innenriks russisk adresse. Den var rettet til russernes dype følelse av å ha blitt krenket, ydmyket og presset på alle fronter siden 1990. Putin var naturligvis klar over at hans retoriske utsagn ikke ville få USA til å legge om en politikk han betegnet som "unilateral" og "unipolar".

Felles krig mot terrorisme

Putin søker til tross for den skarpe retorikk i München fortsatt samarbeid med USA i en felles "krig mot terrorisme" for å få ryggdekning for hva han gjør i Tsjetsjenia. Denne allianse ble aldri det enkelte forventet etter 11. september 2001, men fortsatt fremstiller George W. Bush Putin som en

viktig alliert i kampen mot internasjonal terrorisme. Og den russiske president har ikke noe imot å bli omfavnet på denne måten. Bush og Putin har felles interesse av å demme opp for islamittisk terrorisme. I motsetning til hva enkelte vestlige medier fremstiller det som, dreier Tsjetsjenia-konflikten seg ikke bare seg om en århundregammel frihetskamp mot russiske undertrykkere, men også om hensynsløs og blodig terrorisme mot russere, mot eldre, kvinner og barn. På begge sider er det sivilbefolkningen som lider mest. Russere flest kan ikke forstå at vestlige medier og politikere kritiserer Putin for at han slår ned på opprørere og terrorister. De har ingen sans for tesen om at en person som for én gruppe mennesker er terrorist, er frihetskjemper for andre. Det er en relativisering som opprører dem. De reagerer sterkt på at tsjetsjenere får asyl i vestlige land og slipper så ofte til i massemediene der. Det er relativt få russere som stiller seg kritisk til de russiske soldaters brutalitet i Tsjetsjenia og sikkerhetsstyrkenes slette håndtering av terrorhandlingene i Beslan og Moskva. Det er ektefeller og foreldre til ofrene som har reagert sterkest, men deres protester blir ikke gjengitt i de landsomfattende mediene.

Drapet på Anna Politkovskaja

Heller ikke får folk flest adgang til kritiske rapporter som er utarbeidet av russiske og internasjonale menneskerettighetsgrupper. Journalister som forsøker å avdekke svikt og brutalitet fra sikkerhetsstyrkenes side, risikerer livet, som vi så i tilfellet Anna Politkovskaja. Hun arbeidet med en avslørende bok om disse forhold. Den uttalelse som menneskerettighetsforkjemper og tidligere verdensmester i sjakk, Garri Kasparov, kom med like etter at Politkovskaja ble drept, står fortsatt til troende, over et halvt år etterpå og uten at udåden er blitt oppklart: "Gjennom mordet på Anna Politkovskaja har korrupsjonens og undertrykkelsens krefter i Russland klart vist at de er rede til å bruke alle midler for å beholde makten." Skribenten Arkadij Waxberg, som lever trygt i eksil, har sikkert rett i at mordet på Anna Politkovskaja vil skremme andre til å tie. Han kan uttrykke seg kritisk, men det blir stadig vanskeligere for journalister som bor og arbeider i Russland. Men som forgiftningen av den tidligere FSB-agenten Aleksander Litvinenko viser, er det heller ikke trygt i utlandet for de som går hardest ut mot Putins politikk, og avslører korrupsjon og kriminalitet på høyt nivå i Russland. Litvinenko skrev en bok som viser at mange i

KGB, GRU (den militære etterretning) og andre hemmelige tjenester etter Sovjetunionens sammenbrudd lot seg verve, ikke bare som livvakter og torpedoer for forretningsfolk, men tok oppdrag som leiemordere. Mye tyder på at enkelte av dem samarbeidet med de nye sikkerhetsorganer, og at rettsapparatet så mellom fingrene med deres virksomhet. Hva er grunnen til at russere flest ikke reagerer på disse høyst kritikkverdige forhold? Forklaringen er at de ikke vet så mye om det. Noen har erfaring fra sine nærmiljøer om hvordan forbrytere opererer, men de kjenner ikke til de store kriminelle nettverk og deres nære forbindelser til maktens sentra. Heller ikke får de vite noe om hvor brutalt og klosset sikkerhetsstyrkene opptrer overfor tsjetsjenske terrorister. Fremstillingen av Russlands forbindelser med andre land er meget ensidig.

Styrt informasjon

Den informasjon de får i fjernsynet, er fullstendig styrt av Putins propagandaapparat. Det er så effektivt at de ikke lenger trenger den primitive form for sensur som hersket i sovjettiden. Da satt det sensorer i hver eneste redaksjon og forlag og sjekket komma og bisetninger. Sensorene var ikke de mest oppvakte i det sovjetiske maktapparatet. I dag behøver man knapt fortelle journalistene i de elektroniske medier og i de største avisene hva de kan skrive og hva de må unngå å berøre. Det vet de og opptrer deretter. De som ikke skjønner hvor landet ligger, sparkes eller risikerer en enda verre skjebne. Jeg har gjort det samme eksperiment som den uavhengige russiske fjernsynsjournalisten Olga Romanova gjorde i 2006. Jeg fulgte i en periode dekningen av Russland bare på russiske fjernsynskanaler, uten å sjekke det med Internet og uavhengige vestlige kilder. Jeg kunne etter en slik ensidig fjernsynstitting ikke unngå å få sympati for Putin og hans måte å bekjempe tsjetsjenerne på. Jeg fikk inntrykk av at Russland var et velordnet og fungerende samfunn der det ikke hersket så stor sosial nød som i vestlige land. Kriminalitet ble bare nevnt dersom det tjente en propagandamessig og oppdragende hensikt.

Fedrelandet omgitt av fiender

Jeg er etter mitt TV-eksperiment heller ikke overrasket over at russere flest tror at deres fedreland er omgitt av fiender. Det er børstet støv av den gamle stalinistiske forestilling om en "imperialistisk innsirkling", som også

Khrusjtsjov, Bresjnev og Andropov kunne påberope seg når det passet dem.

De statskontrollerte fjernsynskanaler fremstiller NATO og dens samarbeidspartnere som Russlands fiender. Det faktum at NATO nå omfatter ikke bare de tidligere Warszawapaktland, men også de baltiske republikker, tas som et bevis på denne innsirkling. Og det spekuleres vilt om at Vesten driver et intrigespill for å få også Ukraina, de sentralasiatiske og transkaukasiske republikker inn i NATO. Japan nevnes også. Da vil "den imperialistiske innsirkling" være fullendet, og fedrelandet vil være i stor fare. The Economist, som ikke pleier å ta med silkehansker på Putin, skriver at "Russlands bekymringer er ikke fullstendig urimelige". Bladet gjengir den Putin-vennlige analytikeren Vjateslav Nikonov, som sier at USA ville ha reagert meget sterkt dersom Mexico og Canada skulle ha gått med i en militærallianse ledet av Russland. Dmitri Trenin ved det vestfinansierte Carnegie Center i Moskva sier til The Economist at enda mer bekymringsfullt for Kreml enn at NATO skulle få baser på Krim er det om Ukraina for godt blir trukket ut av den russiske innflytelsessfære.

Solsjenitsins tvilsomme rolle

Det gjør det ikke lettere å komme med motforestillinger mot konspirasjonsteoriene når Nobelprisvinneren Aleksander Solsjenitsin lar seg intervjue av russiske medier og beskylder NATO for å "forberede en fullstendig innsirkling av Russland og berøve fedrelandets dets suverenitet". Solsjenitsin ble utvist fra Sovjetunionen i 1974 etter å ha avslørt fangeleirsystemet Gulag. Hans bøker ble smuglet inn i Øst-Europa og Sovjetunionen og ble lest i hele den vestlige verden. Ingen hadde en så sterk posisjon som kritiker av sovjetsystemet og av kommunismen som Aleksander Solsjenitsin.

Men i motsetning til den liberale Andrej Sakharov foraktet han Vestens form for demokrati og samfunnssystem. Solsjenitsin ble et symbol for de slavofile, mens Sakharov ble forbundet med zapadniki. Etter mitt skjønn kan det ikke være noen tvil om hvem som var den mest demokratiske av de to. I 1994 vendte Solsjenitsin tilbake til Russland. Han er nå 88 år gammel og opptrer sjelden offentlig. Nye generasjoner av russere vet knapt hvem han er. Men da han i 2006 ga det første intervju på lenge, benyttet han altså anledningen til å fordømme vestlige verdier som han alltid har vært meget kritisk til. Han advarte mot at de nyrike russere kritikkløst

kopierte vestlige uvaner. Solsjenitsin gikk også til frontalangrep på de vestlige lands utenrikspolitikk som han betrakter som ondsinnet og Russlandsfiendtlig. "Fargerevolusjonene" i nabostater til Russland (I Ukraina het det "Oransjerevolusjonen", i Georgia "Roserevolusjonen") fremstilte Solsjenitsin som en ytterst farlig undergraving av russiske verdier og av russiske nasjonale interesser. Solsjenitsin nevnte i intervjuet, som ble gjengitt også i Moscow News, ikke bare Ukraina og Georgia (Grusia), men også Kirgisistan. Også der driver NATO-landene etter hans oppfatning en ren undergravningsvirksomhet ved å gi de provestlige krefter ideologisk og materiell støtte. Solsjenitsin mente Putin burde gjøre enda mer for å løfte det russiske folk opp fra den sosiale fornedrelse det befinner seg i, men han roste presidenten for å føre en "fornuftig" utenrikspolitikk. Solsjenitsins angrep på USA og NATO var så skarpt at man kunne ha trodd det var gammel sovjetisk propaganda, dersom man ikke visste bedre.

Russere flest kritiske mot Vesten

Mot en slik informasjons- og propagandabakgrunn er det ikke overraskende at russere flest er så lite kritiske til de interessegrupper og maktsentra som Putin baserer seg på. Det bør ikke forbause noen at de tar avstand fra demokrati, reell markedsøkonomi, informasjons- og ytringsfrihet og alt det andre man forbinder med Vesten. For stadig flere russere er demokrati i vestlig forstand blitt ensbetydende med det de kaller "dermokrati" ("skitokrati"), noe skittent som russerne ikke skal befatte seg med. Putin spiller effektivt på slike følelser, og han brennmerker sine kritikere som ekstremister og kriminelle. I denne atmosfære er det uhyre vanskelig for de vestorienterte, zapadnikene, å komme til orde. Det skyldes ikke bare at russiske medier som nevnt er nesten totalt statskontrollert, men det avspeiler en gammel grunnstemning i det russiske folk. Det er slik brede befolkningslag lenge har tenkt og følt.

Bortsett fra i opplyste urbane grupper har dette ikke forandret seg så mye siden det kommunistiske system ble oppløst. Problemet ligger i at Russland ennå ikke har fått en middelklasse som er sterk og opplyst nok til å gjøre seg gjeldende. Vi ser bare begynnelsen til den, for de nyrike må ikke forveksles med middelklassen i et demokratisk samfunn. En sivil middelklasse - "a Civic Society" - har jo historisk sett vært forutsetningen

for fremveksten av vestlige demokratier. I spenningsfeltet mellom "ny-slavofile" og vestvendte, mellom liberale og ny-fascister, mellom internasjonalister og nasjonalister, mellom nyrike og fattige, har de vestorienterte derfor liten sjanse.

Heller ikke problemløst med zapadnikene

Men selv de vestorienterte (zapadnikene) ville, dersom de hadde fått makten i Kreml, kunne ha blitt en vanskelig motpart. Mange av Jeltsins folk solgte seg og russiske interesser til Vesten på billigsalg, som mange kritikere hevder. Men det er det ingen grunn til å tro at zapadnikene i dag ikke ville ha forsøkt å ivareta landets interesser på en måte som tjente Russland og ikke bare utlandet. Et demokratisk Russland, der folkeopinionen virkelig betydde noe, ville ikke nødvendigvis ha blitt en enkel forhandlingspartner for Norge i nord. Det er også et perspektiv vi lett glemmer. Det kan komme en situasjon der norske forhandlere blar i gamle papirer og sukker nostalgisk: "Det var tross alt lettere med de sovjetiske forhandlere!" Jeg kan godt forestille meg store demonstrasjoner i St. Petersburgs og Moskvas gater dersom russiske forhandlere en gang i fremtiden skulle gå med på en delingslinje som er fordelaktig for Norge. Demonstrantene ville ha blitt anført av nasjonalister, populister og religiøse ledere, og på plakatene ville det ha stått: "Ikke en kvadratmeter av Russlands hellige havbunn til de rike og bortskjemte nordmenn!"

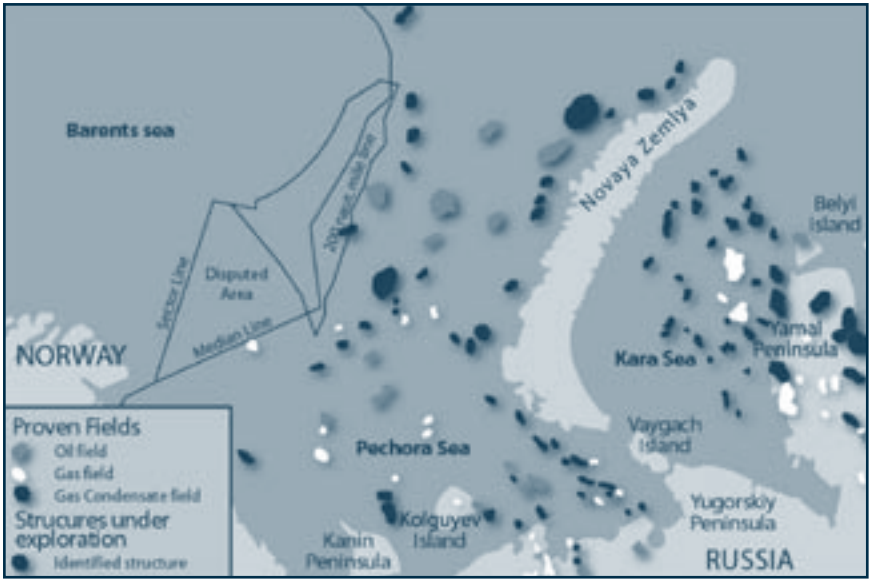

Gazprom tar over

Nasjonalistiske og populistiske tendenser bør vi være mer bekymret for enn at russerne ivaretar sine nasjonale interesser innen energisektoren. Norge må lære den leksa som Hydro og Statoil ikke hadde lært, da de i 2006 gikk ut med en gigantisk PR-stunt om hvordan russerne bare satt og ventet på at de dyktige nordmenn skulle komme med sin know how for å hjelpe dem med utvinningen av olje og gass i Barentshavet. Man fikk inntrykk av at Shtokman-feltet lå der som et gullegg ferdig til å høstes. De tydelig fornøyde sjefer for Statoil og Hydro fikk ingen moteforestillinger av programlederen, som normalt hadde som oppgave å markedsføre fisk. De to selskaper fikk seg en virkelig kalddusj. Men dette burde ikke ha kommet som noen stor overraskelse. For signalene var mange og temmelig klare, blant annet fra Sakhalin: Putins Russland ville sikre seg fullstendig nasjonal kontroll over utvinning og leting, og statens makt over denne så viktige industri skulle styrkes. Enten det er Sahkhalin eller Shtokman, så har russerne gjort det helt klart at det er Gazprom som skal ha bukta og begge endene. Shells toppsjef, Jeroen van der Veer, var neppe helt ærlig da han sa at han hilste Gazprom velkommen som hovedaksjonær på et tidspunkt da hans selskap hadde hatt alt bryet og utgiftene med å sluttføre utbyggingen. Riktig nok betalte Gazprom bra, men Shell hadde

selvfølgelig ønsket å være med på resten av eventyret. Den prinsipielle russiske holdning til eierskap ble igjen slått fast i slutten av januar 2007, da det kom presserapporter om at Gazprom hadde innbudt Statoil, Hydro, Total, ConocoPhilips og Chevron til nye samtaler om utbyggingen av Shtokman-feltet. Statoils informasjonssjef, Rannveig Stangeland, snakket som om intet var hendt; de var fortsatt interessert i å ha eierandeler i Shtokman. Men Gazproms visekonsernsjef, Aleksander Medvedev, benektet kategorisk at de hadde kommet med noe tilbud om at utenlandske selskaper kunne bli med på eiersiden. Har man på norsk side ennå ikke forstått de klare russiske signaler?

Russerne har ikke hastverk

I Shtokman kom Statoil og Hydro ikke en gang med i første fase. Men her må vi ta det forbehold at det slett ikke er så sikkert at russerne vil utvinne gassen i Barentshavet før de er kommet videre med de enorme ressursene on shore i Vest- og Øst-Sibir. Russerne har mer tid på seg enn vi kanskje har trodd. De har ikke hastverk. Dersom prisene på olje og gass på sikt vil holde seg lavere enn tidligere, vil det være mer lønnsomt å ta de landbaserte felter først. Det er et ytterligere argument for ikke å

forsere utbyggingen i Barentshavet. Dette påvirker også timeplanen for en løsning av delingslinjespørsmålet. Gråsoneavtalen har overlevd Jens Evensen og Arne Treholt og en lang rekke norske og russiske ledere, ja, den har vært mer seiglivet enn kommunismen og Sovjetunionen. Den kan bli stående i ennå mange år. Enda en gang må vi på norsk side innse at slaget om prejudikat for lengst er tapt. Det som var ment å være midlertidig, er blitt permanent.

Gråsoneavtalen forlenger så å si seg selv. Hvor mange var det som da regjeringen ble stilt i en tvangssituasjon i 1977, trodde at Gråsoneavtalen skulle vare i tretti år? Men fortsatt er det like nødvendig som det var i 1977 å være på vakt mot kondominum, et samarbeid begrenset til Norge og Russland.

Det er som en barnehuske. Den tyngste kan bare sette seg ned, og så vil den letteste bli sittende hjelpeløs opp i luften og sprelle. Det er en diplomatisk "huskestue" Norge må unngå. Dette er desto viktigere siden Norge i dag, i motsetning til under den kalde krigen, ikke automatisk kan regne med alliert støtte når vi forsøker å fremme våre interesser i nord. Når det gjelder den økonomiske sone rundt Svalbard, står vi allerede temmelig alene, selv om vi mener at vi har folkeretten på vår side. Også i nordområdene er det makta som rår.

Kilde kart: www.sikkerhetspolitikk.no/kart

Tidligere publikasjoner i denne serien:

2-07 **Energy and Identity – Readings of Shtokman and NEGP**
Jakub M. Godzimirski

1-07 **Christopher Coker, LSE**
NATO and the Dialogue of Civilisations
Ivar Engan
NATO planlegger å være relevant – også i fremtiden

7-06 **Jahn Otto Johansen**
Putins Russland og utenverdenen

6-06 **Jahn Otto Johansen**
Ungarn 1956 – Et 50-årsminne

5-06 **Ambassadør Kai Eide**
NATO Foran toppmøtet i Riga

4-06 **Ole Gunnar Austvik**
Oil and gas in the high north - A perspective from Norway
Keith Smith
Russian energy policy and its challenge to western policy makers

3-06 **Minister of Foreign Affairs Jonas Gahr Støre**
Old Recipes in a New World? The Challenges of Multilateralism in the 21st century
Sir Frank Berman
The role of international law for the maintenance of peace and security

2-06 **Jan Erik Grindheim**
EUs sikkerhetspolitiske rolle i internasjonal politikk

1-06 **Kristian Åtland**
Fra "Kursk" til "Priz": Ubåtredning som internasjonalt samarbeidsområde

9-05 **Tønne Huitfeldt**
Nordisk sikkerhet

8-05 **Alv Jakob Fostervoll, Jamie Shea og Chris Donnelly**
The Fiftieth Anniversary of the Norwegian Atlantic Committee

7-05 **Hans Morten Synstnes**
Galileo – et europeisk globalt navigasjonssystem

6-05 **Jahn Otto Johansen**
Coming home to Europe? Central and Eastern Europe in EU and NATO
Nils Morten Udgaard
Eastern Europe's silent revolution

5-05 **Jahn Otto Johansen**
Det tyske eksperiment

4-05 **Hans Olav Stensli**
The naval dilemma of the early 21st century

3-05 **Jørgen Kosmo**
What are the strategic challenges faced by Norway in the years to come?
Jonas Gahr Støre
In the new types of conlict we face, how to define and defend humanitarian space?

2-05 **Jakub M. Godzimirski, NUPI**
The New Geopolitics of the North?

1-05 **Christina Chuen og Ole Reistad:**
"Global Partnership", russiske ubåter og brukt kjernebrensel - internasjonal koordinering av oppgaver og bidrag

6-04 **Ole Gunnar Austvik**
Oljens geopolitikk og krigene ved Persiagulfen

5-04 **Jan Hovden**
Coping with Vulnerabilities of the Modern Society

4-04 **Jørgen Berggrav**
Forsvarsperspektiver i nord

3-04 **Jahn Otto Johansen**
NATO og de transatlantiske motsetninger.
-Kortsiktige og lansiktige perspektiver

2-04 **Jonas Gahr Støre**
The Role of a Humanitarian Organization in an International Security Operation – a Basis for Cooperation or Basis for Separation?

1-04 **Stanley Sloan**
If Effective Transatlantic Security Cooperation is the Question, Is NATO the Answer?

www.atlanterhavskomiteen.no

B
NORGE
P.P.
DISTRIBUERT AV POSTEN NORGE

Om forfatteren:

Jahn Otto Johansen (født 3. mai 1934 i Porsgrunn) er norsk journalist og forfatter. Johansen tok artium i 1953 og studerte deretter ved universitetet i Oslo der han tok blant annet geografi og etnografi. Han gjennomførte Forsvarets russiskkurs og var siden Rockefeller-fellow (1961-62) med studier i Warszawa, Moskva og USA.

Hans journalistiske karriere startet med jobb som frilansjournalist i Porsgrunns Dagblad i 1949. Han påbegynte en lang karriere som utenrikskorrespondent i 1956, den gang for Morgenposten. Han var sjefredaktør i Dagbladet fra 1977 til 1984. Johansen begynte å jobbe som utenriksmedarbeider i NRK i 1966. Han var Moskvakorrespondent fra 1975 til 1977, Washingtonkorrespondent 1985 – 1990, deretter utenriksredaktør i fjernsynet fram til han overtok som Berlin-korrespondent fra 1995 til 2000.

Han ble utnevnt til Fritt Ord-professor ved Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo i 2003.

Johansen har skrevet et sekstitall bøker om Midtøsten, jødisk kultur, antisemittisme, sigøynerne, USA, Kina, Finland, Sovjetunionen/Russland, Sentral- og Øst-Europa, om norske og internasjonale kunstnere og om sjømatkultur og debattbøker om mediene.

50 av forelesningene Jahn Otto Johansen har holdt for Atlanterhavskomiteen er utgitt i komiteens skriftserie fra 1975 og fram til i dag.

DEN NORSKE ATLANTERHAVS KOMITE
THE NORWEGIAN ATLANTIC COMMITTEE

Fridtjof Nansens plass 6
N-0160 Oslo
Tel: +47 22 40 36 00
Fax: +47 22 40 36 10

post@dnak.org
www.dnak.org